

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

VŨ THẢO VÂN

**TRUYỆN KỂ DÂN GIAN PHẠM NGŨ LÃO Ở
HÙNG YÊN TIẾP CẬN TỪ GÓC ĐỘ THỂ LOẠI**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Thái Nguyên - 2017

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

VŨ THẢO VÂN

**TRUYỆN KỂ DÂN GIAN PHẠM NGŨ LÃO Ở
HÙNG YÊN TIẾP CẬN TỪ GÓC ĐỘ THỂ LOẠI**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã ngành: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Người hướng dẫn khoa học: TS. Nguyễn Huy Bình

Thái Nguyên - 2017

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu do tôi thực hiện dưới sự hướng dẫn của thầy giáo TS. Nguyễn Huy Bình – Cán bộ Viện Văn học, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

Tôi xin chịu trách nhiệm về tính khoa học cũng như về nội dung trích dẫn tài liệu của luận văn này.

Thái Nguyên, ngày 01 tháng 06 năm 2017

Tác giả

Vũ Thảo Vân

LỜI CẢM ƠN

Em xin bày tỏ lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Nguyễn Huy Bình – người đã tận tình hướng dẫn, giúp đỡ em trong quá trình thực hiện luận văn.

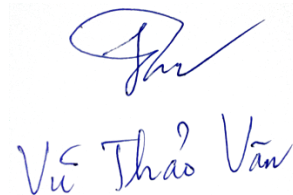
Em xin cảm ơn các thầy cô giáo trong Ban giám hiệu, khoa Văn – Xã hội và phòng Đào tạo, Trường Đại học Khoa học, Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện thuận lợi cho em trong thời gian học tập và nghiên cứu.

Tôi xin cảm ơn Ban Giám hiệu trường THPT Chuyên Hưng Yên đã quan tâm và tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong thời gian học tập và nghiên cứu.

Tôi xin cảm ơn gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã động viên giúp đỡ tôi trong quá trình học tập và thực hiện công trình nghiên cứu này.

Thái Nguyên, tháng 06 năm 2017

Tác giả

Vũ Thảo Vân

MỤC LỤC

PHẦN I: MỞ ĐẦU	1
1.Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	2
2.1. Phạm Ngũ Lão được ghi chép trong thư tịch lịch sử và văn hóa.....	2
2.2. Các công trình nghiên cứu về Phạm Ngũ Lão	7
3. Đối tượng, mục đích nghiên cứu.....	10
3.1. Đối tượng nghiên cứu.....	10
3.2. Mục đích nghiên cứu.....	10
4. Phạm vi và phương pháp nghiên cứu.....	11
4.1. Phạm vi nghiên cứu.....	11
4.2. Phương pháp nghiên cứu.....	11
5. Cấu trúc luận văn.....	12
PHẦN II: NỘI DUNG.....	13
CHƯƠNG I: CƠ SỞ LÝ LUẬN,TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU	13
1.1.Cơ sở lý luận	13
1.1.1. Khái niệm “Truyện kể dân gian”	13
1.1.2. Khái niệm “Truyền thuyết dân gian”	13
1.1.3. Khái niệm “Truyện Nôm”	15
1.1.4. Vấn đề thể loại.....	17
1.2. Tổng quan đề tài nghiên cứu	19
1.2.1. Khái lược về vùng đất Hưng Yên và làng Phù Ủng	19
1.2.2. Vài nét về Phạm Ngũ Lão	23
1.2.3. Mối liên hệ giữa truyền thuyết <i>Phạm Ngũ Lão</i> với truyện Nôm khuyết danh <i>Tướng quân Phạm Ngũ Lão</i>	29
CHƯƠNG II:TRUYỀN THUYẾT PHẠM NGŨ LÃO Ở HƯNG YÊN	32
2.1. Đặc điểm nội dung truyền thuyết Phạm Ngũ Lão.....	32

2.1.1. Truyền thuyết Phạm Ngũ Lão phản ánh thời đại hào khí Đông A	33
2.1.2. Truyền thuyết Phạm Ngũ Lão ngợi ca vị tướng bình dân.....	40
2.1.3. Truyền thuyết Phạm Ngũ Lão phản ánh tư tưởng thân dân, trọng dụng nhân tài của vương triều Trần	46
2. 2. Đặc điểm nghệ thuật truyền thuyết Phạm Ngũ Lão	52
2.2.1. Nghệ thuật sử dụng yếu tố kỳ ảo.....	52
2.2.2. Nghệ thuật xây dựng hình tượng nhân vật.....	59
CHƯƠNG III: TRUYỆN NÔM KHUYẾT DANH TƯỚNG QUÂN PHẠM NGŨ LÃO	65
3.1. Đặc điểm nội dung truyện Nôm <i>Tướng quân Phạm Ngũ Lão</i>	65
3.1.1. Tác phẩm tái hiện cuộc đời, sự nghiệp của tướng quân Phạm Ngũ Lão ..	65
3.1.2. Tác phẩm ca ngợi thiên tài quân sự Phạm Ngũ Lão	73
3.1.3. Tinh thần yêu nước trong truyện Nôm <i>Tướng quân Phạm Ngũ Lão</i>	81
3. 2. Đặc điểm nghệ thuật của truyện Nôm <i>Tướng quân Phạm Ngũ Lão</i>	85
3.2.1. Nghệ thuật xây dựng cốt truyện	85
3.2.2. Sự kết hợp yếu tố tự sự và trữ tình.....	89
PHẦN III: KẾT LUẬN.....	97
TÀI LIỆU THAM KHẢO	100

PHẦN I: MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Truyện kể dân gian lưu giữ ký ức lịch sử, văn hóa cộng đồng, thể hiện đời sống tinh thần nhân dân lao động. Truyện kể dân gian mang dấu ấn văn hóa vùng miền. Vì vậy, mỗi vùng miền với dân cư và môi trường sinh hoạt khác nhau sẽ hình thành những mảng truyện kể dân gian không giống nhau. Trong truyện kể dân gian, ta có thể tìm thấy các thành tố văn hóa như phong tục, tập quán, tín ngưỡng, tôn giáo, lời ăn tiếng nói, khát vọng của cộng đồng... tất cả hòa hợp trong loại hình nghệ thuật do nhân dân sáng tạo. Truyện kể dân gian còn là tấm gương phản ánh đời sống vật chất, tinh thần của nhân dân qua từng bước đi lịch sử, trong đó dấu ấn lịch sử mang màu sắc thời đại chống ngoại xâm và chân dung những anh hùng dân tộc được khắc họa khá rõ nét.

Truyện kể dân gian về tướng quân Phạm Ngũ Lão lưu truyền ở Hưng Yên gồm hai thể loại là truyền thuyết và truyện Nôm khuyết danh. Ở hai thể loại này, hình tượng nhân vật Phạm Ngũ Lão vốn là danh tướng của triều Trần - người đã có công trong sự nghiệp đuổi giặc Nguyên -Mông giữ yên bờ cõi Đại Việt được hiện lên với tài chỉ huy của một dũng tướng. Ông cùng đội quân nhà Trần lập nhiều những chiến công hiển hách.

Trong lịch sử dân tộc, Phạm Ngũ Lão không thuộc về dòng dõi hoàng thân quốc thích. Ông là một người xuất thân thuộc tầng lớp bình dân nhưng là người dũng lược, có tài cầm quân đã xây dựng lên đội quân "phụ tử chi binh" mỗi lần ra trận là đánh thắng kẻ thù. Ông được triều đình nhà Trần vị nể, tướng sĩ và nhân dân kính trọng. Tên tuổi Phạm Ngũ Lão chẳng những được các sử gia phong kiến chép trong chính sử mà được dân gian lưu truyền trong dã sử. Cuộc đời, sự nghiệp của Phạm Ngũ Lão trở thành huyền thoại trong dân gian vùng đất Hưng Yên bằng sự ngưỡng mộ, tôn vinh của nhân dân.

Trong đời sống văn hóa tâm linh của người dân vùng đất Hưng Yên, Phạm Ngũ Lão được ngưỡng mộ là người anh hùng xả thân vì sơn hà, xã tắc, ông trở thành vị thần hộ mệnh của nhiều cộng đồng làng xã. Hiện nay, ở đền Phù Ủng thuộc xã Phù Ủng - nơi ông sinh ra và đình Đổ Xuyên, xã Hoàng Hoa Thám, huyện Ân Thi vẫn còn đền và đình thờ, hàng năm tổ chức lễ hội với nghi thức trang trọng để tôn vinh ông.

Vì nhiều lí do khác nhau, các công trình nghiên cứu về Phạm Ngũ Lão trước đây thường đề cập nhiều tới tài năng quân sự, mối quan hệ ảnh hưởng của ông đối với quan quân nhà Trần, hoặc nhắc đến những bài thơ rùng rục hào khí Đông A. Cho đến nay, chưa có công trình nào đặt vấn đề nghiên cứu truyện kể dân gian Phạm Ngũ Lão ở Hưng Yên một cách hệ thống, toàn diện tương xứng thân thế, sự nghiệp và tầm vóc của ông trong lịch sử. Xuất phát từ những lí do trên, chúng tôi lựa chọn thực hiện đề tài *Truyện kể dân gian Phạm Ngũ Lão ở Hưng Yên tiếp cận từ góc độ thể loại* nhằm làm rõ đặc điểm nội dung, nghệ thuật và ý nghĩa truyện kể dân gian Phạm Ngũ Lão trong đời sống văn hóa cộng đồng cư dân Hưng Yên.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Phạm Ngũ Lão được ghi chép trong thư tịch lịch sử và văn hóa

Từ một chàng trai nghèo Phù Ủng, mồ côi cha nhưng với ý chí, nghị lực, Phạm Ngũ Lão đã trở thành Điện súy thượng tướng quân (chức võ quan, hàm tướng cao nhất của quân đội Đại Việt trông coi cấm quân của triều đình). Do đó, những ghi chép thành văn đầu tiên về thân thế, sự nghiệp Phạm Ngũ Lão chủ yếu được ghi dấu ấn ở khía cạnh lịch sử (chính sử) trong các bộ sử cổ như: *Đại Việt sử kí toàn thư*- Ngô Sĩ Liên thế kỉ XV, *Trần triều đại sử kí*, *Đại Việt sử kí tiền biên* - Ngô Thì Sĩ thế kỉ XVII- XIX, *Lịch triều hiến chương loại chí* – Phan Huy Chú (1821), *Việt sử yếu* – Hoàng Cao Khải(1914), *Khâm định Việt sử thông giám cương mục* – Quốc sử quán triều Nguyễn(1859).

Các cuốn sách trên đều ghi chép về công trạng của Phạm Ngũ Lão bên cạnh những sự kiện của các triều Trần và các nhân vật lịch sử khác thời đó. Đặc biệt, tác giả của sách *Đại Việt sử kí toàn thư*, *Lịch triều hiến chương loại chí* và *Đại Việt sử kí tiền biên* có cái nhìn khách quan về công lao của ông cùng quân dân Đại Việt trong cuộc kháng chiến chống Nguyên - Mông lần 2, lần 3, dẹp giặc Ai Lao, Chiêm Thành và dẹp nội loạn...(vào thế kỷ XIII – XIV) cùng những sắc phong và ân điển của triều Trần dành cho ông sau những công lao, sự nghiệp hiển hách đó. Sách *Đại Việt sử kí toàn thư* có chép: “Ngũ Lão xuất thân trong hàng quân ngũ nhưng rất thích đọc sách ngâm thơ, là người phóng khoáng, có chí lớn, thích ngâm thơ, tựa như không để ý đến việc võ bị . Nhưng quân ông chỉ huy, thực là đội quân phụ tử, hễ đánh là thắng”[38, tr162]. Ở một chỗ khác, sử gia Ngô Sĩ Liên viết: “ Tôi từng thấy các danh tướng nhà Trần như Hưng Đạo Đại Vương thì học vấn tỏ ra ở bài *Hịch tướng sĩ*, Phạm điện súy thì học vấn biểu hiện ở câu thơ. Không chỉ có chuyên về nghề võ thế mà dụng binh lại tinh diệu, hễ đánh là thắng đã tấn công là chiếm được, người xưa cũng không ai vượt nổi các ông ” [38, tr 162]. Trong *Lịch triều hiến chương loại chí* , Phan Huy Chú đã viết về ông: “Phạm Ngũ Lão có tài múa giáo làm thơ, lập nhiều công to, trước sau giữ trọn danh dự, tiếng tăm rõ rệt. Tóm lại, đều không hổ là bậc nguyên thần” [11, tr 374]. Sách *Khâm định Việt sử Thông cương giám mục* có chép “Ngũ Lão theo Quốc Tuấn đi đánh giặc Nguyên có công lớn nên có lệnh bổ dụng ”[tr 240].

Trước đây, sự tích về vị danh tướng thời Trần xuất thân từ làng Phù Ủng từng được chép lại trong *Nam Hải dị nhân liệt truyện* của Phan Kế Bính và *Tang thương ngẫu lục*, *Vũ trung tùy bút* của Phạm Đình Hổ, *Sử Nam chí dị* của Trần Gia Du. Các tác phẩm đều kể về giai thoại ông ngồi đan sọt mải suy nghĩ việc nước nên bị quân lính của Hưng Đạo đại vương đâm giáo vào đùi mà không hay, ông được nhà vua cho cai quản vệ sĩ nhưng họ không phục nên xin phép về nhà ba tháng để luyện tập rồi quay trở lại kinh đô xin thi đấu, ông dùng cọc tre vót nhọn đâm vào chân voi khi đánh giặc Ai Lao...Sau này, theo công bố của các nhà

suu tầm văn hóa dân gian, số lượng truyện dân gian kể về Phạm Ngũ Lão khá phong phú. Trong *Truyện cổ dân gian Hưng Yên* (do nhà nghiên cứu Vũ Tiến Kỳ đã sưu tầm, tuyển chọn, biên soạn giới thiệu) có 6 bản kể gồm *Ông Phạm Ngũ Lão*, *Truyện Phạm Ngũ Lão*, *Nói về sự tích ông Phạm Ngũ Lão*, *Con đẻ con nuôi*, *Điện sếu Phạm công hiển ứng*, *Đầu thai đẻ con tiến sĩ* thuộc nhóm truyền thuyết Phạm Ngũ Lão.

Tổng tập Văn học dân gian người Việt, Tập 5 - phần tuyển chọn *Truyện thuyết dân gian người Việt* đã tập hợp 4 truyền thuyết về tướng quân Phạm Ngũ Lão ghi lại cuộc đời, sự nghiệp, phẩm chất cao đẹp của ông và mối tình giữa ông với quận chúa Anh Nguyên như *Con đẻ con nuôi*, *Nói về sự tích ông Phạm Ngũ Lão*, *Truyện Phạm Ngũ Lão*, *Phạm Ngũ Lão*.

Năm 2008, tác giả Nguyễn Thị Ngà khi thực hiện đề tài luận văn Thạc sĩ tại khoa Ngữ văn Đại học Sư phạm Hà Nội đã sưu tầm được một số bản truyền thuyết về Phạm Ngũ Lão như: *Phạm Ngũ Lão luyện tập*, *Phạm Ngũ Lão bắn đứt dải cò*, *Anh Nguyên quận chúa*, *Mẹ nuôi Phạm Ngũ Lão*, *Đánh giặc Phạm Nhan*, *Truy kích Thoát Hoan*, *Thủy Tinh phu nhân*.

Như vậy, ở thể loại truyền thuyết, chúng tôi khảo sát và thống kê được 15 bản kể về danh tướng Phạm Ngũ Lão hiện được sưu tầm và công bố trong các công trình khác nhau. Tuy số bản kể không nhiều nhưng với một vị tướng xuất thân từ tầng lớp bình dân thì số lượng như đã nêu ở trên là tương đối phong phú. Nếu ta so sánh ông với những nhân vật anh hùng nông dân ở thời Trần xuất thân từ tầng lớp bình dân như Dã Tượng, Yết Kiêu, Nguyễn Địa Nô... hay các vị tướng quân xuất thân từ quý tộc như Trần Hưng Đạo, Trần Quốc Toản thì 15 bản kể không phải là ít. Trong lần điền dã tại làng Phù Ủng, xã Phù Ủng huyện Ân Thi, Hưng Yên (ngày 3 tháng 9 năm 2016), chúng tôi được nghe ông Vũ Đình Viên 68 tuổi sống tại xóm Bờ Đê làng Phù Ủng kể cho nghe một số truyền thuyết về Điện sếu Phạm Ngũ Lão như *Sự tích ông Phạm Ngũ Lão*, *Đầu thai đẻ con tiến sĩ*,